

ESKİ SLAVCA VE RUSÇA ÇEVİRİLERİN ÖZELLİKLERİ*

Leyla ŞENER**

ÖZET

Eski Slav ve Rus edebiyatının büyük kısmı çevirilerden oluşur. Çeviriler sayesinde Slav dünyası başta Bizans ve Roma kültürü olmak üzere, Mısır, Suriye, Filistin gibi Uzak Doğu devletlerinin kültürünü de tanıma fırsatı elde eder. Çeviriler Slav ve Rus halklarına dünya tarihinin akışında kendi yerini belirlemeye yardım eder.

Rusya'da çeviri faaliyetleri çok eskilere dayanır. IX. Yüzyılda Kiev Rusya'sında yazı kültürüyle birlikte çeviri faaliyetlerin de temeli atılmıştır. Diğer Ortaçağ Avrupa devletlerinde olduğu gibi Rusya'da da çevirinin ve edebiyatın başlangıcı Hıristiyanlığın kabulüne bağlıdır. Ancak bu çevirilerin çoğu Rusya'da yapılmamıştır ve çevirileri yapanların büyük bir kısmı Rus asıllı değildir. Ayrıca çevirinin yapıldığı dil de halkın kullandığı Eski Rusça değildir, çeviriler Slavların ortak kullandığı yazı dili, Eski Slavcaya yapılmaktadır.

Rusya, Hıristiyanlığı 988 yılında Kiev Prensi Vladimir'in emriyle kabul etmiştir. Söz konusu dönemde Rusya'nın güney komşularıyla, yani Bizans ve Bulgar devletleriyle ticari ve siyasi ilişkileri artmıştır. O döneme dek başta Bulgaristan olmak üzere öteki Slav devletlerinde genelde Grekçeden Eski Slavca'ya hatırı sayılır sayıda çeviri yazıları mevcuttur ve bunlar hâlihazırda Kiev Rusya'sına geçmiştir.

Çalışmamızda bu bilgiler ışığında Eski Rusça ve Eski Slavca çevirilerin özelliklerini incelemeye gayret ettik. Bununla birlikte bir eserin çeviri olup olmadığını, çevirinin hangi dilden, nerede ve ne zaman yapıldığını belirlemenin yöntemleri üzerinde durarak, Eski Rusya'da çeviri anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Eski Slavca, Eski Rusça, çeviri, elyazması.

---

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: lsener@anadolu.edu.tr

THE PROPERTIES OF ANCIENT SLAVIC AND RUSSIAN TRANSLATIONS

ABSTRACT

Most of the ancient Slavic and Russian literatures are composed mainly of translation. By courtesy of these translations Slav world had the opportunity to meet the cultures of particularly Byzantine, Roman and the cultures of Far East countries such as Egypt, Syria and Palestine. Translations help Slavic and Russian people to determine their place in the course of world history.

In Russia translation activities are based on ancient times. In the 9th century Kiev Russia the foundations of translation activities were established in with the writing culture. As in other medieval European countries, also in Russia the beginning of translation and literature depends on the acceptance of Christianity. But most of these translations were not translated in Russia and the many of these translators were not Russian by birth. Furthermore; the language of the translations was not the primary ancient Russian language, translations were translated into the ancient Slav language which was the common writing language between Slav public.

Russia accepted Christianity by the order of Vladimir Prince of Kiev in 988. At the material time political and commercial relations of Russia between her South neighbouring countries, namely; Byzantine and Bulgarian countries showed improvements. Until that period of time particularly in Bulgaria and in other Slav countries were existed respectable amount of translations which were generally translated the ancient Greek language into ancient Slav language. And they were transferred to Kiev Russia.

Based on these results, we aimed to analyze the properties of ancient Russian and ancient Slavic translations. At the same time, we emphasized the methods of determining whether a literary work is a translation or not, and from which language, where and when it is translated. In this manner we tried to investigate comprehension in ancient Russian translations.

Key Words: Ancient Slavic Language, Ancient Russian Language, translation, manuscript

Giriş

Rusya'da çeviri faaliyetleri çok eskilere dayanır. IX. Yüzyılda Kiev Rusya'sında¹ yazı kültürüyle birlikte çeviri faaliyetlerinin de temeli atılmıştır. 864 yılında Slav halkları arasında Hıristiyanlığı yaymakla görevlendirilen Konstantin Kiril ile Metodius isimli kardeşler Slav dillerine uygun bir alfabe yaratırlar ve Eski Yunanca'dan Eski Slavca'ya Kutsal Kitaptan bazı bölümler çevirirler. Kiril ve Metodius Kilise Slavcası ya da Eski Slavca diye bilinen dilin yaratıcılarıdır. Bu

¹ Kiev Rusya'sı derken günümüz Ukrayna sınırları içinde X. – XI. Yüzyılın başında kurulan ve XIII. Yüzyılda Moğol istilasına kadar varlığını sürdüren bir Doğu Slav devlet yapılanmasını anlıyoruz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

dilde yazılan ilk eserler çeviri eserlerdir. Temelini Konstantin Kiril'in attığı bu başarıda kardeşi Metodius, öğrencisi Kliment ve diğer öğrencilerin de büyük payı vardır. Eski Yunanca dışında Latince, Kıptice, İbranice ve Slavların Güney bölgelerinde konuşulan dilleri bilen Kiril, kardeşi Metodius ile birlikte Eski Slavcaya liturji ayini için gereken metinleri çevirmiştir. Böylece Selanikli kardeşleri ilk Slavca çevirmenleri olarak kabul edebiliriz. Ayin sırasında en çok okunan metinler *İncil*, *Havariler Tarihi*, *Zebur* ve *Peygamberlerin Kitapları*'ndan alıntılardır. Bu yüzden ilk olarak bu kitapların çevrildiği kabul edilir.

Eski Rus ve Slav çeviri faaliyetlerinin başlıca dönemleri

Günümüzde elyazması olarak muhafaza edilen Eski Slavca ve Rusça çeviri edebiyatı zamanla, IX. ile XV. Yüzyılları arasında, farklı Slav halklarının katkılarıyla şekillenir (Мещерский, 1978: 12). Çeviri edebiyatının dili, temelini Konstantin Kiril ve Metodius kardeşlerin doğduğu Selanik civarında yaşayan Slav halkının lehçesinden aldığı varsayılır (История на старата българска литература, I, 1962). Kardeşler misyoner ve eğitici görevlerini o zamanki Moravya'da² yürütür, Kiril'in ölümünden sonra ise Metodius çalışmalarına Panonya'da³ devam eder. Bu şekilde çeviri diline Batı Slav ağız özellikleri dâhil olur. Ardından Slav edebiyatının en önemli gelişme merkezi Bulgaristan olur, dolayısıyla çeviri diline Güney Slav ağız özellikleri girer. XI. Yüzyılda Kiev Rusya'sı Slav dünyasının ortak çeviri faaliyetlerinin merkezi haline gelir, böylece çeviri diline Doğu Slav ağız özellikleri de dâhil olur. XIII. yüzyılda çeviri faaliyetlerin merkezi tekrar Bulgaristan'a, oradan da Sırbistan'a taşınır. XIV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise ortak Slav kültürünün en önemli gelişim merkezi Moskova'dır. Eski Slav çeviri edebiyatı bütün Slav dil ailesinin katılımı ile şekillendiğini vurgulayan N.A. Meşçerski⁴ Eski Slav-Rus çeviri edebiyatının gelişimini belli başlı beş döneme ayırır. (Мещерский, 1978: 12-16).

İlk Slavca çevirilerin yapıldığı Dönem, Konstantin Kiril ile Metodius kardeşleri ile öğrencilerinin çalışmalarını ortaya koyduğu IX. yüzyılın Altmışlı – Seksenli yıllarını kapsar. Bu dönemde çeviri faaliyetinin merkezleri Moravya ve Panonya'dır. Bu İlk Dönemden günümüze kadar muhafaza edilen yazılı belge yoktur. Kiril ve Metodius kardeşlere ait olabilecek yazılar, günümüze ancak daha sonra yapılan el yazmalarıyla gelmiştir.

Eski Slav ve Rus çeviri edebiyatının İkinci Dönemi X. Yüzyılı kapsar. Metodius'un öğrencileri Panonya'dan kovulduktan sonra çalışmalarına Hıristiyanlığın yayıldığı Bulgar Prensiğinde devam eder. Çar Boris'in Hıristiyanlığı devlet dini ilan ettikten sonra Bulgar kiliselerinde ayinler Slavca yapılır. Slav çeviri faaliyetleri özellikle Çar Boris'in ardından tahta çıkan Çar Simeon (893 – 927) zamanında –Eski Bulgar edebiyatının Altın Çağı denilen dönemde– gelişir. Bu dönemde yapılan çeviriler arasında Yeni Ahit'ten *İncil* ve *Havariler* kitapları ile eski vakayinameler öne çıkar. Kilisenin Babalarından Yoan Damaskin'in⁵ çevirmeni Yoan Ekzarh, *Çarlar Kitabını* ve büyük bir ihtimalle Bizanslı Ioannes Malalas'ın *Vakayinamesini* de çeviren papaz Grigori dönemin önde gelen çevirmenleridir.

XI. Yüzyılın ortalarına denk gelen Üçüncü Dönem –Kiev prensi Bilge Yaroslav zamanı– Eski Slav-Rus çeviri faaliyetlerinin en parlak dönemidir. A.İ.Sobolevski⁶ (Соболевский, 1903) ile V.M.İstrin'in⁷ (Истрин, 1906) araştırmaları söz konusu dönemde ağırlıklı olarak vakayiname ve

² Bugünkü Çek Cumhuriyeti.

³ Bugünkü Macaristan.

⁴ Nikita Aleksandroviç Meşçerski (1906-1987) filolog, Rus dili tarihçisi, Eski Slav ve Rus çeviri edebiyatı uzmanı, 250'den fazla bilimsel çalışmaya imza atmıştır.

⁵ Lat. Iohannes Damascenus.

⁶ Aleksey İvanoviç Sobolevski (1856-1929) Rus dilbilimci, paleograf, edebiyat tarihçisi, Slavist.

⁷ Vasili Mihayloviç İstrin (1865-1937) Rus edebiyat bilimcisi, Eski Rus el yazmaları uzmanı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

hagiografya⁸ türünde çevirilerin yapıldığını ortaya koymuştur. Bu dönemin en önemli çevirisi Josephus Flavius'un⁹ *Yahudi Savaşı Tarihi*'dir.

XIII. Yüzyılı kapsayan Dördüncü Dönemde başta mistik eğilimli kilise yazarları olmak üzere Eski Yunanca'dan yeni çeviriler yapılır. Bizans İmparatorluğunun boyunduruğundan kurtulan Bulgarlar ve Sırlar bağımsız çarlıklarını ilan eder. Bulgar edebiyatının Gümüş Çağı denilen bu dönemin çevirileri, Tırnovo Patriği Evfimi'nin (1320 – 1402) hayata geçirmeye çalıştığı yazı reformunun¹⁰ özelliklerinden tanıma fırsatı elde edilir.

Moskova Dönemi olarak adlandırabileceğimiz Beşinci Dönem XIV. – XV. Yüzyılları kapsar. Ünlü Rus edebiyat bilimcisi Lihaçov'un (Лихачев, 2006:396) deyiimiyle Rus edebiyatında İkinci Güney Slav etkisi gözlemlenir¹¹.

XVI. Yüzyıldan itibaren Rusya'da Batı Avrupa etkisi artar. Batı Avrupa kültürü etkisi altına giren Eski Slav edebiyatı yavaş yavaş ortak Slav niteliğini kaybeder.

Eski Slavca ve Rusça çeviriler hakkında genel bilgiler

Eski Slavca ve Rusça çevirilerin en önemli özelliği elyazması olmalarıdır. Bununla birlikte belirli bir eser ayrı bir elyazması halinde değil de, belirli amaçlara göre düzenlenmiş derlemelerin içinde yer alabilir.

Ortaçağ Slav yazıcıları kopya ettikleri metni kısaltarak ya da gerekli gördükleri bazı ilaveler yaparak değiştirir. Mesela Bizans destanı *Devgeni'nin Eylemleri* “Девгениево деяние” eserinin çevirmeni kahramanlık öğelerini ön planda, aşk temasını ise daha geri plana çekmiş, ayrıca bazı tarihsel ayrıntılara da yer vermemiştir (Лихачев, 2006: 396).

Eski Rus ve Slav çeviri edebiyatında bu yolla kopya edilerek yazıların yeni redaksiyonları ortaya çıkar. Yazıcı metni kopya ederken ister istemez bölgenin dil özelliklerini yansıtır. Bilimsel kaynaklarda bu el yazmalarına *izvod* “извод” denir: Böylece Novgorod, Moskova vs. bölgelerin dil özelliklerini taşıyan elyazması kopyaları, “izvod” ortaya çıkar.¹²

Her çeviri eserin, yazıcısı ve kopya edileni tarafından değişikliğe uğradığını söyleyemeyiz. Kilise babalarının eserlerinde, mesela, yazarlarına duyulan saygıdan dolayı çok az değişiklik yapılmıştır. Diğer taraftan bu otoritelere duyulan saygı, yazıcıları onlara ait olmayan eserleri de onlara aitmiş gibi göstermeye yöneltmiştir.

Eski Rus yazıcı/çevirmenin nasıl çalıştığı hakkında, bir yazıcı/çevirmenin kim olduğu, yazmaları ya da çevirmeleri gerektiği eser üzerinde ne gibi şartlar altında çalıştıklarını, bu yazı ya da çeviri görevinin kimin tarafından verildiği, çevirinin zamanla nasıl bir meslek haline dönüştüğü hakkında elimizde pek fazla bilgi yoktur.

XI. yüzyıldan XIV. yüzyılın ilk yarısına kadar temel yazı malzemesi olarak buzağı derisinden yapılan parşömen kullanılır. Pahalı olduğu için bu malzemeyi temin edemeyen esnaf ve zanaatkâr kesim ise iş yazışmaları için huş ağacı kabuğundan yararlanmıştır. XIV. Yüzyılda parşömenin yerini kâğıt almıştır. Daha ucuz bu malzeme yazı sürecini de kolaylaştırıp hızlandırmıştır.

⁸ Azizlerin hayatlarını konu alan alegorik hikâyeler.

⁹ I. Yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçi ve siyaset adamı.

¹⁰ Eftimi ortak Slavca orfoğrafya yaratmayı ilke edinen bir yazı reformu amaçlamıştır

¹¹ Birinci Güney Slav etkisi X-XIII yüzyılları kapsar.

¹² Bununla birlikte “izvod” sözcüğü –Bulgar, Sırp dil özelliklerini taşıyan elyazması kopyaları gibi – daha geniş anlamda da kullanılır.

Eski Slavca çevirilerin dil özellikleri

Doğu ve Güney Slavların tarihi ve kültürel bakımından birliği IX. – XV. Yüzyılları arasında korunmuştur. Bu birliğin XVIII. Yüzyılın ortalarına kadar sürdüğünü söyleyebiliriz. Bunun başlıca sebebi Bulgaristan, Sırbistan ile Kiev ve Moskova Rus Devletlerinde Eski Kilise Slavcası ya da Eski Slavca'nın ortak yazı dili olmasıdır. Bu dili belirli bir süre boyunca, IX. – XI. Yüzyılları arasında, Batı Slavlar, yani Moravya ve Çek devleti de kullanır. X. Yüzyılın sonu – XI. Yüzyılın başında, kısa bir zaman dilimi için Lehler de Eski Slavca'yı kullanır ancak bir süre sonra bu dil yerini Latinceye bırakır. Belirli bir süre Macarların, sonrasında Moldov ve Eflak gibi Doğu Romen Halkları da XIV. – XVII. Yüzyıllar arasında Eski Slavca'yı resmi dil olarak kullanır.

Eski Slavca başlarda fonetik, dilbilimsel ve leksik bakımından bütün Slav halklarının anlayabileceği bir sisteme sahiptir. Fakat Eski Slavca'nın bölgesel ve etnografik dağılımına bağlı olarak farklı "yerel" diller oluşmuştur: Eski Rusça, Eski Bulgarca, Sırpça, Moldova ve Eflak Dili vs. Yine de sıraladığımız bu diller, Eski Slavca kullanıcıların anlaşamayacağı derecede farklılık arz etmez. XVI. yüzyıla kadar Bulgaristan, Rusya veya Sırbistan'da kopya edilen/yazılan eserlerden bütün Slavlar yararlanabilmiştir. Bir Slav halkından diğerine geçerken eserlerin çevirisine ihtiyaç duyulmamış ancak yine de fonetik, morfolojik ve nadiren de leksik bazı ufak değişiklikler yapılmıştır. Böylece çeviri eserlerinde Bulgarca, Sırpça, Rusça veya Moldova-Eflak dil özelliklerini taşıyan el yazması kopyaları ortaya çıkmıştır (Мещерский Н. А., 1978: 17).

Bir eserin çeviri olup olmadığını ve hangi dilden çevrildiğini belirlemek

Bu konuyu ilk gündeme getirenlerden biri olan Sobolevski'ye göre bir eserin çeviri olup olmadığını anlamak için dil verilerine bakmak belirleyicidir (Соболевский А. И., 1893). Araştırmacı asıl dilden kaynaklanan sözdizimi yapıları, deyimler, çevirisi yapılmamış bazı sözcükler, isimlerin yazılış biçimleri ya da çevirmenin yanlış anlamasından doğan bazı hatalar eserin çeviri olup olmadığını belirlemede yol gösterici olacağını altını çizer.

Bununla birlikte Sobolevski'ye göre bir çeviri metninin hangi dilden, ayrıca hangi Slav diline yapıldığını belirlemek de önemli bir araştırma konusudur. Eski Rusça, Eski Bulgarca ve Eski Sırpça'nın Moğol istilasından dönemine kadar birbirine çok yakın olduğunu, farklı milliyetlere ait yazıcılar yazıları çoğaltırken kendi dillerinin özelliklerini yansıttıklarını da göz önünde bulundurduğumuzda, belli bir çevirinin hangi dile yapıldığını tespit etmenin ne kadar zor olduğunu da altını çizer. Eski Rusçaya çevirilen bir yazı bir Sırp ya da Bulgar tarafından kopya edilebilir, Eski Bulgarcaya çevirilen bir yazı Rusya'da tekrar yazılabilir, Eski Sırpçaya çevirilen bir yazı ise Bulgaristan'da kopya edilebilir vs. Belirli bir çevirinin hangi dilden hangi dile (Eski Rusça'ya mı, Güney Slav dillerinden birine mi) yapıldığı sorusuna cevap verebilmek için A.İ.Sobolevski yazıcının daha sonra yapılan kopyalara ilave etmiş olabileceği fonetik ve morfolojik verilere değil de, leksik verilere başvurmamız gerektiğini ileri sürer (Мещерский Н. А., 1978: 22).

Eski Slavca çevirilerin ağırlıklı olarak Eski Yunanca'dan yapıldığı bilinir. Ancak bazı çevirilerin hangi dilden yapıldığını belirlerken şüpheler doğmuştur. Mesela Josephus Flavius'un *Yahudi Savaşı* eserinin Eski Slavca çevirisi bilinen Grekçe el yazmalarından çok farklı olması, eseri araştıran A.Berendts ve P.Eisler'i çevirinin Eski Yunanca'dan değil de, büyük ihtimalle Aramice'den yapıldığı varsayımına götürmüştür (Лихачев, 2006: 397). Yukarıda adı geçen araştırmacılar bu varsayımlarını çeviri eserin dilinde Aramice sözcüklere dayanarak temellendirmeye çalışmıştır. Daha sonra V.M.İstrin bu sözcüklerin aslında Aramice olmadığını ispatlamıştır. Eseri ayrıntılı bir biçimde inceleyen Meşçerski ise Berendts-Eisler varsayımının temelsiz olduğunu ileri sürmüş ve çeviride yer alan Eski Yunanca sözcüklerin eserin Eski Yunanca'dan yapıldığına dair önemli bir kanıt olduğunu belirtmiştir (Мещерский, 1978: 199-228). Meşçerski bu sözcüklerin Eski Yunanca kopyalarda yer alan metindeki yerlere isabet ettiği dikkatleri çekmiş, ayrıca çevirmenin yer yer asıl

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

metinde olmayan Eski Yunanca sözcükler kullandığını, yer yer ise asıl metinde mevcut Eski Yunanca sözcüğün yerine onun daha eski (XI.–XII. yüzyıl) dönemlere ait halk diline özgü eşanlamlısıyla değiştirdiğini tespit etmiştir. Bunlara dayanarak Meşçerski çevirmenin içinde yaşadığı dönemde konuşulan dili iyi bildiği ve bunları çeviride klasik dönem sözcüklerin yerine kullandığı sonucuna varmıştır.

Eski Yunanca'dan sonra Eski Slavcaya en çok çeviri Latince'den yapılmıştır. A.İ.Sobolevski Papa Grigori Veliki'nin *İncil Üzerine Sohbetler* “Бесед на Евангелие” eserinin çevirisini incelerken buna dikkatleri çekmiş. (Соболевский, 1900: 24-38). Aziz hayatlarını konu alan eserleri üzerine çalışan Sobolevski, XII. – XIII. Yüzyıl tarihli *Uspenski Derlemesinde* yer alan *Aziz Vitus'un Çilesi* eserinin de Latince'den çevrildiğini ortaya koymuştur (Соболевский, 1903: 195).

Sobolevski Eski Slavcaya İbraniceden de çeviriler yapıldığını belirlemiştir. Bilimsel kaynaklarda ilk başta İbraniceden çevirilerin ancak XV. Yüzyılda ortaya çıktığı görüşü ağırlıktadır (Соболевский, 1903). Gerçekten de sözü geçen dönemde bu dilden birçok çeviri yapılmıştır: Aristoteles'e atfedilen, öğrencisi Büyük İskender'e verdiği nasihatleri içeren *Sırların Sırrı* “Тайная тайных” eseri bunlardan biri (Соболевский, 1903: 396-428). Meşçerski *Esther* kitabının da İbraniceden XII. Yüzyılda çevrildiği görüşündedir. Ayrıca İbraniceden çeviriler arasında Meşçerski *Iosippon* (Иосиппон) kitabını, *Enoch Kitabı* gibi bazı Eski Ahit apokrifaları da sayar (Дурново, 1969: 77).

Diğer Doğu dillerinden çeviriler konusu yeterince incelenmemiştir. Yirminci yüzyılın başında A.D.Grigoryev *Bilge Akir Hikâyesi* “Повести об Акире Премудром” eserini tahlil ederken bu konuyu gündeme getirmiştir. A.D.Grigoryev eserin Süryani dilinden Kiev Rus Devleti döneminde çevrildiğini öne sürmüştür (Григорьев, 1913: 257-539, 544).

Meşçerski, bir eserin hangi dilden çevrildiğini belirlerken çeviri metnindeki belli başlı şu özelliklere dikkat etmemiz gerektiğinin altını çizer: 1) çevrilmemiş yabancı kelimeler; 2) özel isimlerin çevirisi; 3) amaç dile yabancı olan sentaks yapılar; 4) asıl metni anlamamış olmanın neticesinde yapılan çevirmen hataları. Meşçerski ancak bütün bu noktaları birlikte ele alarak değerlendirmenin bu zorlu sorunun üstesinden başarıyla gelinebileceğini savunur (Мещерский, 1978: 35).

Çevirinin yapıldığı metnin aslını belirlemek

Meşçerski, belli bir çevirinin hangi metinden yapıldığını belirlemek araştırmacıların önünde duran en önemli ve cevaplanması zor sorulardan biri olduğunun altını çizer (Мещерский, 1978: 30).

Çevirinin yapıldığı asıl kopyanın bulunması istisnai bir durumdur, fakat araştırmacıların titiz çalışmaları sonucunda ele alınan metnin, hangi redaksiyonundan çevrildiğini belirlemeyi mümkün kılar. Mesela Josephus Flavius'un *Yahudi Savaşı Tarihi*'nin özelliklerini inceleyerek, Meşçerski çevirinin muhtemelen yapılmış olabileceği birkaç Eski Yunanca kopya belirleyebilmiştir (Лихачев, 2006: 416). Eski Rusça çeviri metninde Vespasianus'un, Gadaro (Гадаро) şehrini istila ettiği anlatılmaktadır. Eserin farklı Eski Yunanca kopyalarında bu şehir Gabaro (Габаро) olarak geçmektedir. Fakat çevirinin muhtemelen yapılmış olduğu Eski Yunanca kopyasında bu şehir aynı Eski Rusça çeviri metninde olduğu gibi Gadaro olarak belirtilmektedir (Мещерский, 1978: 22-24). Meşçerski böylece metnin Eski Rusça çevirisini Eski Yunanca asıl metinle karşılaştırarak, çevirinin yapılmış olabileceği Eski Yunanc kopyalarını tespit etmiştir.

Araştırmacıların sık sık karşılaştıkları başka bir sorun da çeviri metnin farklı kopyalarında yer alan bazı bölümlerin farklılık arz etmesi. Bunun sebebi, incelenen çeviri metninin asıl metnin farklı kopyalarından düzeltilmiş olmasıdır. Bir de çevirilerin yazıcılar tarafından kısaltıldığı ya da

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

tam tersi –bazı ilaveler yaparak genişletildiğini– göz önünde bulundurduğumuzda, çeviri metninin asıl metinle kıyasla ne kadar farklı bir hale geldiğini daha iyi görebiliriz.

Çevirinin nerede ve ne zaman yapıldığını belirlemek

Bu konuya ilk olarak A.İ. Sobolevski 1893 yılında okuduğu *Moğol İstilasları Dönemine kadar yapılan Rusça Çeviriler* başlıklı bildirisinde yer verir (Мещерский, 1978: 73 – 74). A.İ. Sobolevski Eski Slavcaya yapılan bütün çevirilerin –özellikle fonetik ve morfolojik açıdan – benzerlik gösterdiğini belirtmiş ve bu yüzden Rus topraklarında yapılan çevirilerin başka Slav topraklarında yapılan çevirilerden ayırmanın çok zor olduğunu altını çizer. Sobolevski, Eski Rusça çevirilerini diğer Eski Slav çevirilerinden ayırabilmek için fonetik ve morfolojik göstergelerden ziyade leksik göstergelerden yararlanmak gerektiği görüşünü savunur. Çeviri metinlerindeki sözcükleri incelemek söz konusu çevirinin nerede yapıldığını belirlemek için önemli olduğunu vurgulayan Sobolevski, bu belirlemede bize yol gösterebilecek sözcükleri dört grup altında inceler.

İlk grupta Slavların ortak olarak kelime hazinesi olan fakat Eski Rusça'da daha farklı anlamda kullanılan sözcükler yer alır. Bunlar memur ve her türlü resmi görevli kişilerin isimleri, para, ölçü, ağırlık, mesafe birimleri, deniz ve nehir araçların isimleri, giysi, yeme ve içme gibi kelimelerdir. Mesela: *ожерелье* yani *gerdanlık* anlamına gelen kelime, Doğu Slavca el yazmalarında *para* veya *ölçü birimi* olarak karşımıza çıkarken, Eski Rusça el yazmalarında *зривна* sözcüğü olarak karşımıza çıkar.

İkinci grupta, Eski Rusça'ya başta Eski Yunanca olmak üzere diğer dillerden geçen sözcükler yer alır. Mesela Germen dillerinden geçen *плуг* – *pulluk*, Türk dilleri aracılığıyla Çince'den geçen *женьчюг* – *inci*, Eski Yunanca'dan geçen *уксус* – *sirke* vs. Eski Slavca'da ise bu sözcüklere denk düşen sözcükler farklıdır: *плуг*—*рало*; *женьчюг*—*бисъръ*; *уксус* — *оцътъ* vs. Bu gruba dâhil sözcükler genelde Güney Slavca el yazmalarında mevcut değildir.

Üçüncü grup sözcükler Doğu Slavların kullandığı ancak Güney Slavların kullanmadığı devlet, halk ve şehir isimleri oluşturur. Mesela: *Кърчева* – *Kerç* şehri, *мурманинъ* – *Viking*, *обезъ* – *Gürcü* vs.

Sobolevski'ye göre dördüncü gruba, Güney Slavca el yazmalarında hiç görülmeyen ya da nadiren görülen, buna karşılık Doğu Slavca el yazmalarında sıkça rastladığımız, hatta günümüzde de Doğu Slav halklarının kullandığı *хвост* – *kuyrak*, *глаз* – *göz*, *ковер* – *halı* gibi sözcükler dâhildir. Sobolevski bu gruba, anlamları Eski Rusça ve Güney Slavca el yazmalarında farklılık arz eden sözcükleri de dâhil eder. Mesela: *цело*, Eski Rusça'da *yerleşim yeri*, Güney Slavca'da *tarla*; *сено*, Eski Rusça'da *saman*, Güney Slavca'da *çimen*; *скотъ*, Eski Rusça'da *çiftlik hayvanları* ve *para*, Güney Slavca'da *hayvan* vs. gibi.

Sobolevski bu ölçütlere dayanarak Moğol istilasına kadar Kiev Rus Devletinde yapılan çevirileri tespit etmiştir. Bunlar VI. Yüzyılda Bizanslı tüccar Kozma İndiklopov'un yazdığı ve büyük bir bölümü evrenin yapısını anlatan *Hrsitiyan Topoğrafyası* “Христианская топография” kitabı; Josephus Flavius'un *Yahudi Savaşı Tarihi*; Eski Ahit'tin *Esther* Kitabı; *Aleksandriya*; Buda'nın hayatının Hıristiyanlaştırılmış bir versiyonu olan *Bilge Akir'in Hikâyesi* gibi, çoğunlukla tarihi ya da ansiklopedik bilgileri aktaran metinlerdir.

Belli bir çevirinin nerede ve ne zaman yapıldığını belirlemek için bazen yazının içeriğine bakmak yeterlidir. Mesela IX. Yüzyılda yaşamış ve Günahkâr lakabıyla ünlenmiş Bizanslı keşiş Georgios Amartolos'un yazdığı *Vakayinameye*'de, XII. Yüzyıl tarihli ünlü Rus destanı *Geçmiş Yılların Menkıbesi* eserinden ilaveler mevcuttur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Bazı çevirmenler tefsirlerinde çevirinin nerede ve ne zaman yapıldığına dair bilgiler ilave eder. Eğer çeviride yapıldığı yere ve zamana dair hiçbir ifade yoksa çeviri dilini, döneme özgü leksik, dil yapıları, lehçe özelliklerini tahlil etmek gerekebilir. Mesela *Digenis'in Eylemleri* ile XII. – XIII. Yüzyıl tarihli Güney Slav vakayinamelerinin leksik özelliklerinin benzerliğine dayanarak M. N. Speranski, adı geçen eserin çevirisinin Moğol istilasından önce Rusya'nın Güney ya da Güney-Batı bölgelerinde yapıldığını tespit etmiştir (Лихачев, 2006: 414).

Sonuç

Bütün bu bilgileri göz önünde bulundurarak günümüzün çeviri anlayışı söz konusunun dönemin çeviri anlayışından hayli farklı olduğu sonucuna varabiliriz.

Eski Slavca çevirmenleri/yazıcılar çevirdikleri/kopya ettikleri yazıya, içeriğini içinde yaşadıkları döneme uygun bir hale getirmek amacıyla, notlar, izahatlar, bazen başka eserlerden bölümler ilave etmişler. Eski Slavca yazıcıları çevirdikleri metnin kompozisyonunu değiştirerek, çevirdikleri metni ana eser olarak kullanarak ilgilendikleri (dünya tarihi, eski ahit hikâyeleri vs.) konuda daha büyük, daha kapsamlı metinler oluşturmuşlar.

Bu süreçte en çok değişime uğrayan tarihi yazılardır. Bizans vakayinamelerinin Rusça çevirileri incelendiğinde, bu vakayinamelerin dünya ve Rus tarihini konu alan daha kapsamlı metinleri oluşturmak amacıyla kullandıkları göstermiştir. Rus çevirmen/yazar hikâye edilene güncellik kazandırmak adına, vakayinameleri amaç dile kazandırırken asıl eserin belagat kısımlarını, ahlaki ve felsefi düşünceleri içeriğe dâhil etmemiştir. Bu yolla dünya tarihini konu alan kapsamlı eserler oluşturulmuştur. Eski Slavca ve Rusça'ya çevrilen hikâye ve romanlar da ciddi değişikliklere uğramıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda Eski Slavca çevirmenlerinin okuyucunun ihtiyaçlarını asıl metinden daha üstün tuttıklarını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Eski Slavca ve Eski Rusça çeviri yazılarını incelerken sözü geçen dönemin çeviri anlayışını da göz önünde bulundurmanız gerekir.

КАУНАКÇA

История русской литературы X — XVII вв., Под ред. Д. С. Лихачева, 1979.

История на старата българска литература, Т. I, София, Българска академия на науките, 1962.

Человек в литературе Древней Руси / РАН, Археогр. комиссия. — 3-е изд. — М.: Наука, 2006.

Григорьев А. Д. **Повесть об Акире Премудром**. Исследования и тексты. М.: 1913.

Дурново Н. Н. **Введение в историю русского языка**. М., "Наука", 1969, с. 77.

Истрин Василий Михайлович, **Исследований в области древнерусской литературы**, 1906.

Лихачев, **Текстология** (на материале русской литературы X - XVII вв.), М.: Наука, 2006.

Мещерский Н.А. **К вопросу об изучении переводной письменности Киевского периода**.— Учен. зап. Карело-финского пединститута, 1956, т. 2, вып. 1, с. 196—219.

Мещерский Н. А. **Источники и состав древней славяно-русской переводной письменности IX–XV вв.** Л., 1978.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Соболевский А. И. 1) Жития святых в древних переводах на церковнославянский с латинского языка. СПб., 1904; 2) Мучение св. Вита в древнем церковнославянском переводе. — ИОРЯС, 1903, т. 8, кн. 1, с. 195 и сл.

Соболевский А. И. Переводная литература Московской Руси XIV— XVII веков. СПб., 1903.

Соболевский А. И. Церковнославянские тексты моравского происхождения.—“Русский филологический вестник”, 1900, № 1, с. 24—38.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

